
Josef Charvát: život plný zvrátů

Josef Charvát: život plný zvrátů

Před dvaceti lety zemřel otec tuzemské endokrinologie a jeden z nejvýznamnějších českých lékařů století. Číst a psát se učil za c. a k. časů. Maturoval na začátku první světové války, ta z něho však záhy učinila dělostřelce. Další válka Josefa Charváta zavedla do koncentračního tábora a posléze na barikády. Až v roce 1945 mohl založit vlastní kliniku. Je autorem řady vědeckých objevů, přednášel doma i v zahraničí, léčil funkcionáře KSČ i méně mocné nemocné.

V roce 1969 se na pár týdnů stal rektorem Karlovy univerzity, o rok později odstoupil z vedení kliniky, avšak mohl tu dál působit.

Zemřel 31. ledna 1984.

Tolik ve zkratce jeden dlouhý život. Plný zvrátů jako století, v němž se odehrál. Proč je tento osud výjimečný? Příběh profesora Charváta totiž nekončí. Česká endokrinologie, nauka o hormonech a žlázách s vnitřní sekrecí, již položil základy, se dále rozvíjí, v lékařské praxi stále platí pojmy jako Charvátova škola, Charvátův příznak nebo Charvátova dieta.

První s inzulinem

Syn chudého městského zřizence se přihlásil na medicínu na začátku první světové války, ale v roce 1916 musel narukovat. Bylo mu devatenáct, s baterií těžkých houfnic přežil pět velkých ofenziv. V roce 1919 bojoval ještě na Slovensku a teprve pak se mohl vrátit na univerzitu.

Chtěl být psychiatrem, ale po promoci v roce 1923 nenašel práci v žádné léčebně. Zato přišla nabídka od profesora Pelnáře z II. pražské interní kliniky. Osudový okamžik. Mladý lékař záhy propadl biochemii a posléze endokrinologii.

První učebnici endokrinologie vydal v roce 1934, o tři roky později založil Československou endokrinologickou společnost. V roce 1939 vyhrál konkurz na místo ředitele polikliniky na pražském Karlově náměstí. Pak však zase přišla válka... Dne 1. září 1939 byl zatčen, uvězněn na Pankráci a posléze putoval do koncentračního tábora v Dachau a Buchenwaldu.

Skaut a dobrodruh

Proč měli Němci potřebu zbavit se skvělého lékaře? "Protože byl skaut! Spoluzakládal český skauting, byl rádcem družiny Kamzíků pražské 'dvojky' a starostou. Bylo jasné, že se zapojí také do odboje proti okupantům," říká Vratislav Schreiber, žák a spolupracovník předního endokrinologa.

Až po válce se Josef Charvát dozvěděl, že ho před jistou smrtí tehdy paradoxně zachránil další skaut - švédský korunní princ Gustav Adolf. Znali se ještě z předválečných skautských akcí, a když se princ dověděl o jeho zatčení, intervenoval až u Hitlera. A vůdce, jenž si nechtěl pohněvat neutrální Švédsko, Charváta skutečně propustil. Podruhé unikl lékař smrti 14. února 1945, kdy bomby zasáhly jeho byt na vltavském nábřeží. V revolučních květnových dnech "vele" obvazišti u jedné z barikád na pražských Vinohradech. A ozbrojení barikádníci ho také 9. května ráno doprovázeli na Karlovo náměstí, kde z pověření revolučního národního výboru zabral I. německou interní kliniku s 230 lůžky.

"Byly tam skvrnivky, břišní tyf, tuberkulóza, meningitida, spála... Chirurgie nestačila přijímat raněné barikádníky, vojáky a oběti bombardování, ale bylo tam i několik mladíků s vypálenýma očima. Pokoušeli se zneškodňovat německé tanky a neuměli zacházet s pancéřovou pěstí," líčí první dny na klinice Josef Charvát ve svých pamětech. "Vedle sebe a zpočátku bez výběru leželi čeští a němečtí obyvatelé Prahy, barikádníci, vlasovci i sovětsí vojáci a svobodovci. Většina bojovníků přišla se zbraní. Po jedné tragické přestřelce na chodbě jsme udělali 'štáru' a shromáždili munici, ruční granáty, samopaly, pistole, a dokonce pušky nastrkané pod matrace a polštáře."

Až na podzim se situace zklidnila, přednosta získal více sester i lékařů. A začal skutečně budovat III. interní kliniku, a tedy českou endokrinologickou školu. V jejím čele setrval až do roku 1970.

Šest týdnů rektorem

Když mu v roce 1968 nabídli reformní komunisté funkci rektora Karlovy univerzity (dokonce se uvažovalo o prezidentské kandidatuře), napsal Josef Charvát prorektorovi Zdeňku Dienstbierovi: "Velmi si vážím Vaší důvěry, ale přece jen prosím, abyste upustil od svého záměru. Předně jsem bezpartijní. Ač se kvůli tomu necítím občanem druhého řádu, přece jen si myslím, že v našem společenském zřízení by měl tak vysokou funkci zastávat straník. Už proto, že je vázán stranickou disciplínou. Já bych se dostával do stresu, kdybych měl např. prohlašovat, že vojska, která k nám bez pozvání vnikla, nás přišla 'osvobodit' nebo že Šik, Kriegel, Hájek a Císař jsou kontrarevolucionáři apod. Ve svém nynějším postavení smím aspoň mlčet. Pak bych musel případně hlásat vědomé nepravdy."

Mlčení, to byl způsob, kterým čelil Josef Charvát politickým tlakům. Jako přednosta prestižní kliniky se jim však pochopitelně vyhnout nemohl.

První prův nastaly už po únoru 1948, kdy se proti němu postavili tři agilní kolegové-komunisté. "Byli odejiti na přímý zásah Gottwalda; profesor totiž léčil jeho ženu Martu. Ano, byl osobním lékařem řady prominentů komunistického režimu, ale nikdy neodmítl také žádného jiného pacienta. Nikdy nebyl ve straně, ale nešel ani do disentu. Nechtěl do přímého konfliktu, šlo mu o obor, o 150 zaměstnanců. Jako světově uznávaný vědec byl de facto nedotknutelný, režimu se také hodil. Skvěle reprezentoval ve Světové zdravotnické organizaci i v UNESCO," říká profesor Schreiber. Když na začátku roku 1969 Josef Charvát přece jen souhlasil se svým jmenováním rektorem, doprovázel ho jeho žák na univerzitu - měl se stát prorektorem pro vědu. "Stál jsem vedle něho, když mluvil z balkonu k davům, které přišly na pohřeb Jana Palacha. To byl nezapomenutelný okamžik. Oba jsme si však po pár týdnech upřímně oddechli, když nám dali podepsat abdikční listiny."

O rok později se Josef Charvát vzdal vedení kliniky, setrval zde však jako vědecký pracovník.

Na cukrovku s inzulínem

Charvátovy zásluhy o medicínu a zejména o endokrinologii jsou nemalé. Lékařský obor, který se zabývá anatomii, fyziologií a patofyziologií žláz s vnitřní sekrecí a prevencí, diagnostikováním a léčením jejich chorob, byl ve dvacátých letech všeobecně uznáván už i v české medicíně. Ale teprve Josef Charvát se začal endokrinologii u nás věnovat systematicky - nejen v teorii, ale především v klinické praxi.

Jako první v Čechách začal v roce 1925 léčit cukrovku inzulínem. Roku 1932 prokázal vnitřní vyměšování slinných žláz a posléze definoval, jak je nervový systém spjat se systémem žláz s vnitřní sekrecí. V roce 1934 začal používat hormony při léčbě a přispěl také k poznání souvislostí mezi fosfáty a steroidními hormony (což bylo důležité pro onkologii). Jeho teoretické práce se zabývají například metabolismem cukrů, jodu a bromu, cukrovkou, štítnou žlázou, játry, hypofýzou, nadledvinkami, poruchami výživy, vitaminy.

Humanismus v medicíně

"Věda při svých nesmírných zásluhách o pokrok lidstva není prosta viny... Ztrácela porozumění pro celek a ani si neuvědomila, že chladným a neosobním rozpitváváním hodnot jen posiluje v lidech primitivní agresivnost a s ní také primitivní úzkosti a strachy. Vzala lidem transcendentní jistotu a tím v nich zesílila pocit vnitřní i zevní nejistoty. Technický rozvoj vedl sice k postupu civilizace, nikoli však k postupu kultury," napsal Josef Charvát v jednom ze svých esejů.

Ve sborníku, který k 20. výročí jeho úmrtí vydali letos jeho žáci a spolupracovníci, se o něm často píše jako o charizmatické osobnosti, o vnímavém lékaři. "Zažil jsem ho už jako starého pána, který sem docházel na vizity. Dovedl okamžitě navodit příjemnou atmosféru, získat důvěru pacienta," říká současný primář na III. interní klinice Petr Sucharda. "Byl za všech okolností lidský. Prakticoval humanismus v medicíně dávno předtím, než se stal všeobecným tématem."

O důvod víc k připomínce příběhu lékaře a vědce, jenž se narodil a umřel v minulém století.

**

Prof. MUDr. Josef Charvát, DrSc.

(6. srpna 1897-31. ledna 1984)

* zakladatel české endokrinologie

* první přednosta III. interní kliniky 1. lékařské fakulty UK a VFN v Praze

* kreativní vědec a respektovaný lékař, který se zaměřoval na endokrinologii, ale čerpal poznatky i z hraničních oborů

* podporoval genetiku v dobách, kdy byla považována za kapitalistickou pavědu

* jako jeden z prvních přednostů zaváděl na své klinice počítačovou techniku

* oblíbený učitel; pověstné byly jeho přednášky s demonstracemi na konkrétních pacientech, kvůli nimž nechal zřídít u posluchárny i výtah pro lůžko

* autor filozofických textů a esejí, z nichž některé mohly být publikovány až po pádu komunistického režimu

(vycházely z autorovy příslušnosti ke svobodným zednářům)

* celoživotní postoj: věčný skaut